

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE İNSAN HAKLARININ KORUNMASI

Arş. Gör. Ali Tarık GÜMÜŞ*

I. GENEL OLARAK

Her bireyin, doğuştan kazanılmış temel hakları olduğu kabul edilmektedir. Bu durum dikkate alındığında, ülkesel farklılıkların bireylerin belirli haklardan yararlanmaması sonucunu doğurmaması, aksine her bireyin uluslararası standartlarda belirli haklara sahip olabilmesi için XX. Yüzyılım ortalarından itibaren çeşitli sözleşmelerle bölgesel veya uluslararası organlar oluşturulmuştur¹.

İnsan haklarının daha iyi korunabilmesi amacıyla oluşturulmuş bu organlar sayesinde, “Uluslar-üstü Hukuk” ve “Uluslar-üstü Hukuka bağlılık” kuralları ortaya çıkarılmış, böylelikle insan haklarının korunmasında yeni bir dönem başlamıştır. Söz konusu dönemde oluşan uluslar-üstü insan hakları anlayışı; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa Birliği Hukuku uygulamaları ile artan bir önem kazanmıştır. Anayasa yargısıyla etkin bir görünüm kazanan hukuk devleti ve insan haklarının korunması hususunda “Anayasaya uygunluk” ilkesine “Uluslar-üstü Hukuka bağlılık” ilkesinin de eklenmesiyle; insan haklarının korunmasında önemli bir aşama kaydedilmiştir. Bugün artık, uluslararası alanda insan haklarını korumayı kendisine amaç edinen bir hukuktan söz edilmektedir².

İnsan haklarının uluslararası alanda korunması konusunda son yıllarda daha da önem kazanan oluşum Avrupa Birliği'dir. AB başlangıçta ekonomik hedefleri esas alan bir birlik olarak kurulmuş, fakat daha sonra siyasal bir yapılanma içerisine girmiştir. Dolayısıyla Birlik içerisinde insan haklarının

* Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Genel Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı

¹ WALLACE, Rebecca, International Human Rights, Sweet and Maxwell Publishing, London 1997, s. IX; REX, Martin, A System of Rights, Oxford University Press, London 1997, s. 73-74; DAĞ, Rıdvan, Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı ve Türkiye, www.jura.uni-sb.de/turkish/RDag, 05.01.2004.

² ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz, Avrupa İnsan Hakları Anayasasına Doğru, AÜSBFD, c. XLVI, Ocak-Haziran 1991, s. 41.

Avrupa Birliği'nde İnsan Haklarının Korunması

korunması hususu son derece önemli hale gelmiştir³. İkinci Dünya Savaşından sonra Avrupa'da barışı hakim kılmak ve Avrupa ülkeleri arasında işbirliği ve dayanışmayı sağlamak üzere kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu,⁴ sınırların kalktığı bir ortak pazar ve ortak para sistemini adım adım uygulamaya geçirmiştir. Git gide ilerleyen entegrasyon sonucu, bugün Avrupa Birliği sadece ekonomik alanda değil, aynı zamanda siyasal alanda da bir bütünleşmeyi amaçlar hale gelmiştir⁵.

Avrupa ülkelerini siyasal, sosyal ve ekonomik anlamda bütünleştirmeyi amaçlayan AB, uluslararası sistemde yer alan diğer uluslararası örgütlerden oldukça farklıdır. Esas itibariyle Avrupa Birliği'ni, Birleşmiş Milletler ve NATO gibi diğer uluslararası örgütlerden farklı kılan temel özellik; Avrupa Birliği'nin parlamentoların geleneksel egemenliklerini, üye devletlerin hukuklarının üzerinde hukuk yaratabilme yetkilerini kullanarak aşındırması⁶ ve üye devletler arasında işbirliğinden çok kapsayıcı bir sosyal, ekonomik ve siyasî bütünleşmeyi amaçlamasıdır⁷. Kısacası günümüzde Avrupa Birliği; bir çok konuda bütünleşmeyi ifade eder hale gelmiştir. Bu bütünleşme içerisinde ise, insan hakları konusu önemini gün geçtikçe arttırmaktadır.

Avrupa bütünleşmesinin ayrılmaz bir parçası olan insan haklarının korunması konusu, Avrupa Birliği'nde sıklıkla tartışma konusu olmuştur. Öyle ki, bu

³ BARNETT, Hilaire, *Constitutional & Administrative*, Cavendish Publishing Limited, London 1998, s. 261-262; ARSAVA, A. Fusun, *Topluluk Hukukunun Genel Yapısı*, AÜSBFD, c. XLVI, Ocak-Haziran 1991, s. 73; SEZGİNER, Murat, *Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri*, *Türk Hukuk Dergisi*, y. 7, sy. 81, Kasım-2003, s. 3; DAĞCI, Kenan, *Avrupa Birliği'nde İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması*, KHuKa, c. 3, sy. 2-3, s. 199; BÜYÜKÇINAR, S. Aydın, *Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı Sözleşmesi*, ABD, sy. 2002/1, Ankara Barosu Yayınları, Ankara 2002, s. 253.

⁴ STEVENS, Irving, *Constitutional & Administrative Law*, Pitman Publishing, London 1996, s. 49.

⁵ MARSTON J., RICHARD W., *Cases & Commentary on Constitutional & Administrative Law*, Pitman Publishing, London 1997, s. 87-88; METİN, Yüksel, *Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı*, AÜSBFD, c. 57, Ekim-Aralık 2002, s. 36.

⁶ STEVENS, 49-50.

⁷ İSKENDEROĞLU, Muharrem, *Avrupa Birliği Hukuku ve Millî Egemenliğin Devri*, *Türkiye ve Siyaset Dergisi*, Mart-Nisan 2002, <http://www.turkiyevesiyaset.com/sayi7/0706.htm>, 26.05.2003.

tartışmalar ulusal yargı organları ile Avrupa Birliği Adalet Divanı⁸ arasında da gündeme gelmiştir. Ancak ABAD, kurucu anlaşmaların asıl hedefinin ekonomik bir bütünleşmeden yana olmasını gerekçe göstererek, uzun bir süre insan haklarını kendi yetki alanı içerisinde değerlendirmemiştir⁹. Şüphesiz bu konuda kurucu anlaşmalarda yer alan ve belli bir döneme kadar varlığını devam ettiren boşluklarda etkili olmuştur.

Söz konusu kurucu anlaşmalarda; AET anlaşmasının girişine Avrupa Tek Senediyle yapılan ilaveye kadar insan hakları ile ilgili herhangi bir düzenleme yer almamıştır¹⁰. Ancak Avrupa Birliği'nde insan haklarının korunması hususunda önemli bir etkinin başlangıcı da yine kurucu anlaşmalar sayesinde gerçekleşmiştir. Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kuran Roma Antlaşması'ndan Amsterdam Antlaşması'na uzanan süreç içerisinde bütünleşmenin içeriği zenginleştirilmiştir. Böylelikle Birlik yetkileri konu bakımından artmış ve Birlik işlemleri de yoğunluk kazanmıştır. Bu süreç hemen her konuda bütünleşen ve genişleyen Avrupa Birliği'nde insan haklarının etkili bir biçimde korunmasını zorunlu kılmıştır¹¹.

Bu zorunluluk kurucu anlaşmalara da yansımış, kurucu anlaşmalardan olan Maastricht ve Amsterdam Antlaşmalar'ında insan haklarına saygı göstermenin Birliğin temel ilkelerinden olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca 26 Şubat

⁸ Avrupa Birliği Anayasası'nda yer alan düzenlemeden önce; Adalet Divanı, diğer kurumlardan farklı olarak Avrupa Birliği'nin Adalet Divanı değil, Avrupa Toplulukları'nın Adalet Divanı (*The Court of Justice of the European Communities*) şeklinde adlandırılmaktaydı. Çünkü üçlü bir yapı üzerine kurulu olan AB'nin, birinci sütununda, Avrupa Toplulukları; ikinci sütununda, ortak savunma ve dış politika ve üçüncüsünde de adalet ve içişleri konuları düzenlenmekte ve ifade edilen son iki alanda Divan'ın yetkisi bulunmamaktaydı. Bu nedenle Adalet Divanı'na, Avrupa Toplulukları'nın Adalet Divanı denilmekteydi. Ancak 29 Ekim 2004 tarihinde, Üye Devletlerin Hükümet Temsilcileri tarafından kabul edilen Avrupa Birliği Anayasası'nın 29. maddesinde; Adalet Divanı, "Avrupa Birliği Adalet Divanı" (*The Court of Justice of the European Union*) olarak düzenlenmiştir. Dolayısıyla biz de çalışmamızda söz konusu kurumu "Avrupa Birliği Adalet Divanı" şeklinde ifade edeceğiz.

⁹ DAĞCI, s. 196; METİN, s. 37.

¹⁰ TEZCAN, Ercüment, Avrupa Birliği Hukuku'nda Birey, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 148; GEMALMAZ, M. Semih, Ulusalüstü Hukuk Düzeni: Avrupa Topluluğu ve İnsan Hakları, AÜSBFD, c. XLVI, Ocak-Haziran 1991, s. 206.

¹¹ ODER, B. Emrah, Avrupa Bütünleşmesinin Temel Hak Boyutu, İnsan Hakları (Cogito), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000, s. 478.

Avrupa Birliği'nde İnsan Haklarının Korunması

2001'de imzalanan Nice Antlaşması ile, insan haklarına saygı göstermeyen üye ülkelere karşı bir önleme prosedürünün uygulanması kabul edilmiştir. Yine bu temel ilke sonucu; Avrupa Birliği bünyesinde yeni ve çok önemli bir gelişme de, Avrupa Birliği Konvansiyonu'nun hazırladığı ve Avrupa Parlamentosu Anayasa Komisyonunun Biarritz ve Nice Zirveleri'nde onayladığı "Temel Haklar Şartı" ile sağlanmıştır.

Avrupa Birliği Temel Haklar Şartını hazırlayan konvansiyona katılan Avrupa Parlamentosu Başkanı de Vigo, "Temel Haklar Avrupa Birliği'nin kimliğini belirler ve böyle bir şartın oluşumu birliğin siyasal niteliğini tanıma anlamına gelir" açıklamasını yaparak bu AB Temel Haklar Şartı'nın önemine dikkat çekmiştir¹².

Yakın bir zamanda yaşanan ve Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'na esas önem kazandıran husus ise, 29 Ekim 2004'de Üye Devletlerin Hükümet Temsilcileri tarafından kabul edilen Avrupa Birliği Anayasası ile ortaya çıkmıştır. Avrupa Birliği Anayasası'na göre; AB Temel Haklar Şartı, Anayasanın II. Bölümünü oluşturmuştur. Böylelikle Avrupa Birliği Anayasası, tüm üye devletler açısından bağlayıcılık kazandığı zaman, Avrupa Birliği kodifiye edilmiş bir temel haklar kataloğuna kavuşmuş olacaktır.

Avrupa Birliği'nde insan haklarının etkili bir biçimde korunması amacıyla ortaya konulan söz konusu bütün gelişmelere rağmen, bu güne kadar Avrupa Birliği'nde insan haklarının korunması hususu atipik bir gelişim göstermiş, ve bu gelişimde aşağıda da ele alınacağı üzere, Alman ve İtalyan yargı organları ile Adalet Divanı'nın etkisi oldukça fazla olmuştur¹³.

II. AVRUPA BİRLİĞİ KURUCU ANTLAŞMALARINDA İNSAN HAKLARI

A. Avrupa Tek Senediyle Sağlanan Gelişmeler

2-3 Aralık 1985 tarihleri arasında Lüksemburg'ta gerçekleştirilen Zirve'de, mutabakata varılan AET Antlaşması'nın değiştirilmesi ve genişletilmesi hususlarını düzenleyen Avrupa Tek Senedi (Single European Act) 17 Şubat 1986'da Lahey'de imzalanmıştır. Senet'in insan hakları açısından taşıdığı önem ise, giriş kısmında insan haklarına yapılan atıftan kaynaklanmaktadır. Söz konusu atıfla insan hakları ilk kez AT Antlaşmasında yer almış olmaktadır¹⁴.

¹² ÇAĞLAR, Bakır, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Hukukunda Türkiye, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara, 2003, s. 22.

¹³ TEZCAN, s. 161.

¹⁴ BARNETT, s. 308; GÜNUĞUR, Haluk, Avrupa Topluluğu Hukuku, Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi Yayını, Ankara 1996, s. 260; KARAKAŞ, A. Işıl,

Avrupa Tek Senedi'nin giriş kısmının üçüncü paragrafında; "üye devletlerin, üye devlet anayasaları ve yasaları ile İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşmede ve Avrupa Sosyal Şartında tanınan temel haklar ve özellikle özgürlük, eşitlik ve adalete dayanan demokrasi anlayışını geliştirme konusunda işbirliği yapmaya kararlı oldukları" ifade edilmektedir¹⁵.

Avrupa Tek Senedi'nin giriş kısmında yer alan bu ifadelerin hukuki bir hüküm ifade etmeyip, üye devletlerin niyetlerini dile getirdiği öne sürülebilir. Ancak Adalet Divanı, söz konusu ifadelerle atıfta bulunularak bu ifadeleri temel hakların tanınmasının bir teyidi olarak değerlendirmiştir¹⁶.

B. Maastricht Antlaşmasıyla Sağlanan Gelişmeler

Resmi adı "Avrupa Birliği Antlaşması" olan Maastricht Antlaşması (Treaty of Maastricht) 7 Şubat 1992 tarihinde imzalanmış ve 1 Kasım 1993 yılında yürürlüğe girmiştir. Maastricht Antlaşması'nı insan hakları açısından önemli kılan husus; Antlaşma'nın bir çok bölümünde; insan hakları, temel özgürlükler ve demokrasi ile hukukun üstünlüğüne saygıyla ilgili doğrudan ifadelerin bulunmasıdır¹⁷.

Maastricht Antlaşması'nın Başlangıç bölümünde; üye devletler "Bağımsızlık, demokrasi, insan hakları ve temel özgürlükler ile hukuk düzenine ilişkin prensiplere bağlılıklarını teyit etmişlerdir."

Maastricht Antlaşması ile getirilmiş esas önemli hüküm ise; F maddesinin ikinci paragrafında yer almıştır. Bu hükme göre: "Birlik, 4 Kasım 1950'de Roma'da imzalanan Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına Dair Sözleşme ile güvenceye alınan ve hem Üye Devletler'in ortak anayasal geleneklerinden kaynaklanan temel hakları Birlik Hukukunun genel ilkeleri olarak kabul eder." Böylelikle Avrupa Birliği'nde, temel hak ve hürriyetlerin iki kaynağı kurucu antlaşmalarda yer almıştır. Bunlardan ilki üye

Avrupa Birliği, İnsan Haklarının Korunması ve Avrupa Anayasası, Hukuk ve Adalet, y. 1, sy. 3, Temmuz-Eylül 2004, s. 43; ARSAVA, A. Fusun, Avrupa Birliği Adalet Divanı ve Temel Haklar, AÜSBFD, c. 52, Ocak-Haziran 1997, s. 117; ÇAPOĞLU, Seval, Avrupa Birliği'ne Üyelik Koşulu Olarak İnsan Hakları ve Türkiye'nin Durumu, <http://www.jura.uni-sb.de/turkish/SCapoglu.html>, 20.11.2004.

¹⁵ BARNETT, s. 270; KARAKAŞ, s. 39.

¹⁶ TEZCAN, s. 162; DAĞCI, s. 197.

¹⁷ ALLEN M., THOMPSON B., Cases & Materials on Constitutional & Administrative Law, Blackstone Press Limited, London 1998, s. 100-102; BARNETT, s. 263.

devletlerin ortak anayasal gelenekleri, ikincisi ise tüm üye devletlerin taraf olduğu AİHS'dir¹⁸.

Maastricht Anlaşması ile kabul edilen bu maddeye ABAD'ın, insan haklarının korunmasıyla ilgili içtihadı yerleştirilmiş, böylelikle Divan'ın bu konudaki içtihadı, Avrupa Birliği'nin Kurucu anlaşmalarına aktarılmıştır¹⁹.

C. Amsterdam Antlaşmasıyla Sağlanan Gelişmeler

1996 yılının Mart ayında başlayan Hükümetlerarası Konferans süreci 16-17 Haziran 1997 tarihleri arasında gerçekleştirilen Amsterdam Zirvesi ile sonuçlanmış ve 2 Ekim 1997'de Amsterdam Anlaşması (Treaty of Amsterdam) imzalanmıştır²⁰.

1 Mayıs 1999'da yürürlüğe giren Amsterdam Anlaşmasıyla, insan hakları konusunda iki önemli gelişme sağlanmıştır. Bunlardan ilki, Birlik

¹⁸ CLEMENTS L., MOLE N., SIMMONS A., European Human Rights: Taking A Case Under The Convention, Sweet and Maxwell Publishing, London 1999, s. 107; MARSTON J., RICHARD W., s. 95-96; ALLEN M., THOMPSON B., s. 105; BARNETT, s. 260-261; KARAKAŞ, s. 44.

¹⁹ ARSAVA, A. Fusun, Nice Anlaşması Sonrasında Avrupa Birliği'nin Geleceği, Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara 2003, s. 108; ODER, s. 483-490; TEZCAN, s. 162; "ABAD ilk dönem içtihadını oluşturan 1959 ve 1960 yılındaki kararlarında, Topluluk işlemlerinin temel hak ve hürriyetlere uygun olmadığı iddiaları karşısında, Topluluk hukukunun ulusal kurallar çerçevesinde değerlendirilemeyeceğini vurgulamakla yetinir. ABAD 1969 verdiği *Stauder* kararında aynı iddia ile önüne gelen olayda içtihadını farklılaştırmıştır. Bu kararda ABAD, Topluluk kurallarının ulusal anayasal kurallar çerçevesinde denetlenemeyeceğini vurgulamakla yetinmeyerek, Topluluk hukuk düzenindeki *genel hukuk ilkelerinin* temel hak ve hürriyetleri de kapsadığını vurgulamıştır. Daha sonra ABAD, topluluğa özgü temel hak ve hürriyetlerin korunmasıyla *üye devletlerin ortak anayasal gelenekleri* arasında bağlantı kurmaktadır. Birliğe özgü temel hak ve hürriyetlerin korunması, topluluğun yapı ve amaçları karşısında üye devletlerdeki temel hak hürriyetlerin korunmasından farklı ve onlardan bağımsızdır. Ancak bu durum, onun üye devletlerin ortak anayasal geleneklerinden esinlenmesini etkilemez. ABAD, *Nold II* kararıyla, Birliğin temel hak ve hürriyet düzeninin hukuksal kaynakları arasına *insan haklarına ilişkin uluslar arası antlaşmaları* da katmıştır. İnsan haklarına ilişkin uluslar arası antlaşmalar, ortak anayasal geleneklerin yorumunda başvuru bir araç değil, bağımsız bir kaynak olarak Birliğin temel hak ve hürriyet düzeninin dayanaklarından birini oluşturur." Nakl. ODER, s. 483-484.

²⁰ KABAALIOĞLU, Haluk, Avrupa Birliği ve Kıbrıs Sorunu, Yeditepe Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1997, s. 357-358.

kurumlarının eylemlerinde, insan haklarına uyup uymadıklarına ilişkin yargısal kontrol yetkisinin ABAD'a verilmiş olmasıdır. İkincisi ise, insan haklarının üye devletlerden birisi tarafından "ciddi şekilde ve devamlı " olarak ihlal edilmesi durumunda, o devletin anlaşmadan kaynaklanan haklarının (Konseyde kullandığı oy hakkı da dahil olmak üzere) askıya alınabilmesine imkan veren bir mekanizmanın getirmiş olmasıdır²¹.

AB Antlaşmasının Amsterdam metnininin 46. maddesine göre; bundan böyle ABAD, Avrupa Birliği kurumlarının yaptıkları eylem ve düzenlemelerde insan haklarına uyup uymadıklarını kontrol etmekle yetkili kılınmıştır. 46. maddenin d fıkrasında yer alan düzenlemeye göre, AB ve AT'yi kuran antlaşmalar uyarınca ABAD'ın yetkili olduğu durumlarda 6 maddenin 2. paragrafında belirtilen ilkelere Birlik kurumlarının riayet edip etmediklerini kontrol etme yetkisi ABAD'a tanınmıştır. Ancak ABAD'ın adı geçen antlaşmalar tarafından yetkili kılınmadığı durumlarda ya da yetkisinin dışında bırakılan konularda, insan haklarıyla ilgili herhangi bir kontrolü söz konusu olmayacaktır²².

Adalet Divanı'nın, Amsterdam Antlaşması ile kurulan yeni sistemin merkezinde yer alması; AİHS'in resmi yorumcusu olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) ile Birlik hukukunun ağırlığını ve otoritesini arkasına alan ABAD'ın yorumunun karşı karşıya gelebilme ihtimalini gündeme getirmiştir. Bu durumda ulusal yargı mercileri, aynı temel hakkın iki farklı uygulamasıyla karşı karşıya kalabilecekleri gibi çözümü oldukça zor olan problemler de ortaya çıkabilecektir²³.

Amsterdam Antlaşması ile düzenlenen başka bir husus da, "özgürlük, demokrasi, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı ve hukuk devleti gibi hususların, Birliğin üzerine kurulu olduğu ve üye devletlere ait ortak ilkeler olduğudur." Yine Amsterdam Antlaşması'yla getirilen düzenlemede, ortak

²¹ ARSAVA, A. Fusun, Amsterdam Anlaşmasının Ortak Hükümlerinin Analizi, GÜİİBFD, c. 2, Güz 2000, s. 191-192; GÜNDÜZ, Aslan, Avrupa Birliği'nde İnsan Haklarının Yeri: Kurumsal Düzenleme ve Bireylerin Hakları, Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Dergisi, c. 7, 1999, s. 98-100; BOZKURT, E., ÖZCAN, KÖKTAŞ, Avrupa Birliği Hukuku, Nobel Yayınları, Ankara 2001, s. 46-47; KARAKAŞ, s. 44; ODER, s. 490-491; TEZCAN, s. 170-173; DAĞCI, s. 198-199.

²² BARNETT, s. 270; ARSAVA, Amsterdam Anlaşması, s. 191-192; TEZCAN, s. 170; DAĞCI, s. 198-199.

²³ GÖÇER, Mahmut, Uluslararası İnsan Hakları Andlaşmalarının Bağdaşmazlığı Sorunu ve Uluslararası Hukuk, AÜSBFD, c. 56, Temmuz-Eylül 2002, s. 56; KARAKAŞ, s. 48-50.

ilkelerin *ciddi ve sürekli* olarak ihlal edilmesi durumunda, üye devletlere karşı bir yaptırım sisteminin uygulanması hükme bağlanmıştır²⁴.

Amsterdam Antlaşması'yla öngörülen yaptırım sistemine göre; Konsey, üye devletlerin 1/3 nün ya da Komisyon'un önerisi ve Avrupa parlamentosu'nun onayı üzerine, oybirliğiyle ve şikayet edilen üye devletin hükümetinin raporunu da istedikten sonra, herhangi bir üye devletin "ortak ilkelere" aykırı davrandığını belirleyebilir. Oybirliğine dayalı bu belirlemenin ardından, yaptırım olarak söz konusu üye devletin (Konseyde kullandığı oy hakkı da dahil olmak üzere) antlaşmadan kaynaklanan belirli hakların kullanımının durdurulması kararlaştırılabilir²⁵.

D. Nice Antlaşmasıyla İnsan Hakları Konusunda Sağlanan Gelişmeler

Avusturya'da 2000 yılının başında ırkçı söylemlere sahip bir partinin hükümet ortağı olması, Amsterdam Antlaşması'yla getirilen yaptırım mekanizmasının bir üye devlete karşı uygulanması durumunu gündeme getirmiştir. 14 Şubat 2000'de toplanan Hükümetler arası Konferans bu fiili durumdan hareket ederek, bu gibi durumlara karşı bir ön uyarı sistemi geliştirmiş ve Nice Antlaşması'yla (Treaty of Nice) AB antlaşmasının 7. maddesine bir paragraf ekleyerek ön uyarı sistemini yürürlüğe koymuştur²⁶.

Bu hükme göre: "üye devletlerden üçte birinin ya da Avrupa Parlamentosu veya Komisyon'un teklifi üzerine Konsey, Parlamentonun uygun görüşünü aldıktan sonra bir üye devlette, AB antlaşması'nın 6. maddesinin 1. paragrafında belirtilen ilkelerin ciddi ihlaline ilişkin açık bir riskin bulunduğunu 4/5 çoğunlukla karara bağlayabilir. Konsey böyle bir saptamayı yapmadan önce, ilgili üye devletin görüşünü alır ve aynı prosedürle karar vererek bu konuyla ilgili bağımsız kişilerden kendisine bir rapor sunmalarını isteyebilir. Konsey, düzenli olarak kendisini böyle bir saptamaya iten nedenlerin hala geçerli olup olmadığını kontrol eder."

²⁴ BARNETT, s. 270, 310; KABAALIOĞLU, s. 361.

²⁵ BARNETT, s. 270, 310; DÖNER, Ayhan, İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması ve Avrupa Sistemi, Seçkin Yayınları, Ankara 2003, s. 124; GÜNDÜZ, s. 98-99; ODER, s. 490-491; TEZCAN, s. 171; ARSAVA, Amsterdam Anlaşması, s. 194; DAĞCI, s. 199.

²⁶ KARAKAŞ, s. 45; TEZCAN, s. 188-189. 26 Şubat 2001'de imzalanan Nice antlaşması 1 Şubat 2003'de yürürlüğe girmiştir.

III. AVRUPA BİRLİĞİ ADALET DİVANİ VE AİHM'İN İNSAN HAKLARININ KORUNMASI HUSUSUNA YAKLAŞIMLARI

A. Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın İnsan Haklarının Korunması Hususuna Yaklaşımı

1. Genel Olarak

Avrupa Birliği'nin temel yargı organı olan Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın görevi, Avrupa Antlaşmaları'nın hukuka uygun biçimde yorumlanması ve uygulanmasını sağlamaktır²⁷. Bu anlamda, Avrupa demokrasisinin hukuki çerçevesi içerisinde yer alan insan hakları gibi pek çok konuya ilişkin düzenlemelerin içeriğinin saptanması ABAD'ın görevidir²⁸. Bu husus Avrupa Birliği Antlaşmasına, Amsterdam Antlaşması'yla eklenen 46. madde ile pekiştirilmiştir. 46. maddeyle, ABAD'ın, Avrupa Birliği kurumlarının yaptıkları eylem ve düzenlemelerde insan haklarına uygun davranıp davranmadığını kontrol etme ile resmen yetkili kılınması, önceki dönemde var olan durumu resmileştirmiş. Ancak bu durum ABAD'ın insan haklarına uyulup uyulmadığını neye göre denetleyeceğini, Birlik içerisinde yer alan insan haklarının nelerden ibaret olduğu sorularını akla getirmiştir.

²⁷ BARNETT, s. 302; STEVENS, s. 52; CLEMENTS L., MOLE N., SIMMONS A., s. 107; BOZKURT, Veysel, Avrupa Birliği ve Türkiye, Vıpaş Yayınları, Bursa 2001, s. 97; BOZKURT, E., ÖZCAN, KÖKTAŞ, s. 83.

²⁸ Buradan hareket eden bazı araştırmacılar ABAD'nın yetkileri ve görevleri bakımından incelendiğinde, ulusal anayasa mahkemelerinin fonksiyonlarını icra ettiğini iddia etmişlerdir. 29 Ekim 2004'de Üye Devletlerin Hükümet Temsilcileri tarafından kabul edilen "Avrupa İçin Bir Anayasa Oluşturan Antlaşma" ile kabul edilen Avrupa Birliği Anayasası, 29. maddesinde "Adalet Divanı, Anayasa'nın yorumlanması ve uygulanmasında hukuka uygun hareket edilmesini sağlar." Diyerek bu hususu açıkça vurgulamıştır. Ancak doktrinde bazı yazarlar bu hususa karşı çıkmaktadırlar. Karşı görüşte olan yazarlara göre ABAD, iki açıdan ulusal anayasalardan farklıdır. Öncelikle ABAD, Sözleşme'nin uygulanmasında ve yorumlanmasında hukukun korunmasını güvence altına almakla görevlendirilmiştir. Ancak Sözleşme'de öngörülmemiş, Hükümetler arası Konferanslarda oluşturulan yeni kurum ve yetkileri denetleme hakkından yoksundur. ABAD'ın ulusal anayasa mahkemelerinden ayıran ikinci ve esas faktör ise, genellikle anayasaların değiştirilemez sert çekirdekli olması ve Anayasa Mahkemelerinin bu sert çekirdekteki değişiklikleri denetleme yetkisine sahip olmasında düğümlenmektedir. Öncelikle AT Sözleşmesi herhangi bir sert çekirdeğe sahip değildir. Ayrıca Topluluk Sözleşmesi'ne yön veren temel ilkelerin Hükümetler arası Konferansla değiştirilebilmesi, ABAD'ın ulusal anayasa mahkemelerinden ayırmaktadır. ÇELEBİ, Aykut, Avrupa: Halkların Siyasal Birliği, Metis Yayınları, İstanbul 2002, s. 59-60.

Avrupa Birliği kurucu antlaşmaları, insan hakları ile ilgili herhangi bir hüküm içermemektedir. Kurucu antlaşmaların başlangıçta insan hakları konusuna değinmemiş olması bilinçli olarak yapılmış bir tercihtir. Çünkü, o dönemde ki bakış açısına göre; antlaşmaların tarafı olan devletler, insan haklarının ulusal yargı mercilerince korunmasından hareket etmişlerdir. Bundan dolayı, Birlik hukuk düzeni içerisinde insan haklarına bir koruma sağlanması çok gerekli görülmemiştir. Ancak gün geçtikçe Birliğin hak ve yetkilerinin genişlemesi sonucu, Birlik organlarıncı yapılan tasarruflar kişilerin hukuki durumunu etkiler hale gelmiştir. Bazı istisnalar dışında, Birlik Antlaşmalarında hakları tespit eden ve koruyan bir insan hakları katalogunun bulunmaması²⁹, Birlik işlemleri karşısında üye devlet vatandaşlarının temel haklarının korunması sorununu gündeme getirmiştir. Birlik Hukukunda yer alan söz konusu bu boşluk, daha sonraları ABAD içtihatlarıyla doldurulmaya başlanmıştır³⁰.

Ancak hemen belirtelim ki, ABAD'ın insan hakları konusundaki bu uygulamaları, bazı fiili durumların ABAD'ı zorlaması (Alman ve İtalyan Anayasa Mahkemelerinin Birlik Hukukunun önceliğiyle örtüşmeyen içtihatlar benimsemeleri) sonucunda ortaya çıkmıştır³¹. Burada önem taşıyan husus, ABAD'ın bir yargı organı olarak ortaya koyduğu içtihatlarla hukuk yaratması ve bu şekilde bir insan hakları katalogu oluşturmasıdır³².

2. İnsan Haklarının Korunması Konusunda Bir İctihat Geliştirme Zorunluluğu

Avrupa Birliği, teknik ve ekonomik niteliği ağır basan bir oluşum olması sebebiyle, insan haklarının korunması hususu başlangıçta kurucu

²⁹ 7 Aralık 2000'de ilan edilen ve bildiri niteliğinde olan Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı bir temel hak ve hürriyetler katalogu ortaya koymaktadır. Şart, bağlayıcı olmamasına rağmen oldukça önemlidir. Çünkü Şart, ABAD tarafından dikkate alındığı ölçüde, dolaylı olarak hukuki etkide bulunabilir. ARSAVA, A. Fusun, Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı, Ankara Üniversitesi Avrupa Çalışmaları Dergisi, c. 3, Güz 2003, s. 15-17; Ayrıca Şart 29 Ekim 2004 tarihinde Üye Devletlerin Hükümet Temsilcileri tarafından kabul edilen "Avrupa İçin Bir Anayasa Oluşturan Antlaşma" ile Avrupa Birliği Anayasası'na II. Bölüm olarak eklenmiş ve şartın bağlayıcı olması yönünde önemli bir adım atılmıştır.

³⁰ DÖNER, s. 118-119.

³¹ ÇAVUŞOĞLU, Naz, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Avrupa Topluluk Hukuku'nda Temel Hak ve Hürriyetler Üzerine, AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Yayınları, Ankara 1994, s. 141-142; TEZCAN, s. 191-192

³² ARSAVA, A. Fusun, ABAD'ın Hukuk Yaratma Yetkisi, AÜSBFD, c. 54, Temmuz-Eylül 1999, s. 13; GEMALMAZ, s. 208.

antlaşmalarda yer almamıştır. Bu durum, eylemleri teknik ve ekonomik nitelik taşıyan Birliğin insan haklarına zarar vermeyeceği teziyle açıklanmıştır. Nitekim söz konusu teze uygun olarak, başlangıçta ABAD da ulusal anayasalarla güvence altına alınan insan haklarının Birlik tasarruflarıyla bağdaşıp bağdaşmadığı noktasında bir inceleme yapmayı reddetmiştir. Ancak 60'ların sonunda ABAD'ın bu yaklaşımı değişmiş ve ABAD, büyük ölçüde ulusal anayasaların standartlarına uygun düşen bir insan hakları korumasına yönelmiştir³³.

ABAD'ın söz konusu içtihat değişikliğini gerçekleştirmesinin nedeni, ABAD'ın 60'lı yıllarda Birlik hukukunun önceliği ve doğrudan etkisini benimsemeye başlamasıdır. Ancak, Almanya ve İtalya gibi bazı üye ülkelerin anayasal düzenlerinde insan haklarının korunmasına yönelik hükümlerin bulunmasına rağmen, Birlik hukukunda buna benzer hükümlerin bulunmaması Birlik hukukunun önceliği ilkesinin zedelenmesine yol açmıştır. Çünkü ulusal anayasalar ile teminat altına alınan temel hakların Birlik organları tarafından yapılan düzenlemeler ile ihlal edilme riski, ulusal anayasa mahkemelerini (özellikle de Alman ve İtalyan Anayasa Mahkemelerini) harekete geçirmiştir. Bu çerçevede ulusal mahkemeler, temel haklarla ilgili hükümlerin ihlal edilip edilmediği yönünde bir inceleme yapmışlardır. Söz konusu inceleme de "Birlik hukukunun önceliği" sorununu gündeme getirmiş ve bu çerçevede ABAD, Birlik hukuk düzeni içerisinde insan haklarının korunmasına ilişkin bir içtihat geliştirmeye mecbur olmuştur³⁴.

ABAD tarafından ilk kez *Costa v. Enel* kararıyla ortaya konan Birlik hukukunun önceliği ilkesiyle,³⁵ Birlik içerisinde yer alan düzenlemelerin, insan haklarını garanti altına alan anayasal kuralların kontrolünden geçirilmesi yolu kapatılmıştır³⁶. Böylelikle üye devletlerin egemenlikleri, Birlik hukuku ile önemli ölçüde sınırlanmış ve iç hukuk sistemleri karşısında Birlik hukukuna öncelik verilmiştir. Söz konusu içtihattan sonra üye devletler, kurucu antlaşmalar çerçevesinde Birlik hukukunda yer alan hakları kendi hukuklarına transfer etmişlerdir³⁷.

³³ TEZCAN, s. 192-193; METİN, s. 37-38.

³⁴ TEZCAN, s. 193; METİN, s. 37-38; ÇAVUŞOĞLU, s. 154-155; ARSAVA, Hukuk Yaratma Yetkisi, s. 15; Topluluk hukukunun üstünlüğü ile ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz. ÇAVUŞOĞLU, s. 114-140.

³⁵ STEVENS, 49-50; BARNETT, s. 308-309.

³⁶ TEZCAN, s. 193; ÇAVUŞOĞLU, s. 115-117; ARSAVA, Avrupa Toplulukları Adalet Divanı, s. 118.

³⁷ MARSTON J., RICHARD W., s. 97-98; ALLEN M., THOMPSON B., s. 140-141; GÜNUĞUR, s. 6-7.

ABAD, daha sonra bu konuda geliştirdiği içtihadında ‘‘hukukun genel ilkeleri’’ teorisini kullanmış, bu çerçevede insan haklarının Birlik hukukunun genel ilkeleri arasında yer aldığını ifade etmiştir. ABAD, Birlik hukukunun genel ilkelerine atıfla vermiş olduğu kararda (*Stauder kararı*)³⁸, Birlik kurallarının ulusal anayasal kurallar çerçevesinde denetlenemeyeceğini ifade etmekle birlikte, Birlik hukuk dzeninde yer alan *genel hukuk ilkelerinin* temel hak ve hürriyetleri de kapsadığını vurgulamıřtır³⁹.

ABAD, *Internationale Handelsgesellschaft* kararda ise önceki kararlarından farklı olarak, Birliğe özgü temel hak ve hürriyetlerin korunmasıyla *üye devletlerin ortak anayasal gelenekleri* arasında bağlantı kurmuştur. Bu hususta ABAD, Birliğe özgü temel hak ve hürriyetlerin korunmasının üye devletlerdeki temel hak hürriyetlerden bağımsız olduğunu ancak bu durumun üye devletlerin ortak anayasal geleneklerinden esinlenmesini etkilemediğini vurgulamıştır. ABAD daha sonra *Internationale Handelsgesellschaft* karardaki ereyi genişlettiği *Nold II* kararını vermiştir. ABAD söz konusu kararıyla, Birliğin temel hak ve hürriyet dzeninin hukuksal kaynakları arasına *insan haklarına ilişkin uluslararası antlaşmaları* da dahil etmiştir. Bu anlamda bağımsız bir kaynak olan, insan haklarına ilişkin uluslararası antlaşmalar, Birliğin temel hak ve hürriyet dzeninin dayanaklarından birini oluşturmuştur. Diğer bir anlatımla ABAD, sonraki içtihatlarında Birlik hukukunun genel ilkeleri çerçevesinde korunan insan haklarına, üye devletlerin ortak anayasal gelenekleri ve insan haklarına ilişkin uluslararası antlaşmaları da bir referans kaynağı olarak dahil etmiřtir⁴⁰.

ABAD'ın insan haklarının korunmasıyla ilgili geliştirdiği içtihadi açılımda iki nokta dikkati çekmektedir. Bunlardan birincisi; üye devletlerin ve

³⁸ Topluluk hukukunda temel hak ve hürriyetlerin korunması hususu ilk kez *Stauder kararıyla* gündeme gelmiştir. ÇAVUŞOĞLU, s. 156.

³⁹ MARSTON J., RICHARD W., s. 117; BARNETT, s. 309; GÜNÜĞUR, s. 261; KARAKAŞ, s. 39; ODER, s. 483-484; ARSAVA, Avrupa Toplulukları Adalet Divanı, s. 118; DÖNER, s. 119-120; GÜNDÜZ, s. 101-102; KABOĞLU, Ö. İbrahim, *Özgürlükler Hukuku*, İmge Kitabevi, Ankara 2002, s. 242; GEMALMAZ, s. 210; ÇAVUŞOĞLU, s. 155; ARSAVA, A. Fusun, *Kurucu Anlaşmalar ve Anlaşmaların Anayasa Hukuku Karakteri*, AÜSBFD, c. 52, Ocak-Aralık 1997, s. 130.

⁴⁰ MARSTON J., RICHARD W., s. 117-118; BARNETT, s. 309, 331; ALLEN M., THOMPSON B., s. 141-143; KARAKAŞ, s. 39-40; ODER, s. 483-484; TEZCAN, s. 196; DÖNER, s. 119-120; ARSAVA, A. Fusun, *Federal Alman Anayasa Mahkemesinin 22 Ekim 1986 Tarihli ‘‘Mittlerweile’’ Kararının Topluluk Hukuku Bakımından Taşıdığı Önem*, AÜSBFD, c. XLIV, Temmuz-Aralık 1989, s. 188-190; GEMALMAZ, s. 210; GÜNDÜZ, s. 101-103.

Birlik organlarının tasarruflarında, insan haklarının korunmasına riayet etmeleri gerektiğidir. Bu husus ulusal yargı organları ve ABAD tarafından kontrol edilecektir. ABAD'a göre; söz konusu korumanın sağlanmasında Birlik hukuku çerçevesinde kalmak şartıyla, üye devletlerin ortak anayasal geleneklerinden yararlanılabilir. Ancak Birlik organlarıncı verilen bir kararın, ulusal anayasa kurallarını çiğnemesi veya bu ulusal anayasalarca teminat altına alınan ilkelere uymaması, o kararın geçerliliği için bir engel teşkil etmemektedir⁴¹.

ABAD'ın içtihadı açılımda dikkati çeken ikinci nokta ise; insan haklarının kendi niteliklerinden değil de, Birlik hukukun genel prensipleri içerisinde yer almasından hareket edilerek koruma altına alınmış olmasıdır. Diğer bir ifadeyle, Birlik hukuk düzeninde insan haklarının korunması "genel prensipler" teorisi aracılığıyla yapılmış ve bu çerçevede, gerek üye devletlerin ortak anayasal gelenekleri, gerekse Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, ABAD için önemli birer referans olmuştur⁴².

3. İnsan Haklarının Korunması Çerçevesinde Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın Yararlandığı Kaynaklar

a) İnsan Haklarının Korunması Çerçevesinde Üye Devletlerin Ortak Anayasal Geleneklerinden Yararlanılması

ABAD bugüne kadar verdiği kararlarında, genel hukuk ilkelerini korumakla yükümlü olduğunu, insan haklarının da genel hukuk ilkelerinin ayrılmaz bir parçası olduğunu vurgulamıştır. Buna göre insan haklarını koruma; üye devletler için ortak olan anayasal geleneklerden ilham alır. Dolayısıyla, üye devletlerin Anayasaları tarafından kabul edilen ve korunan temel hak ve hürriyetlerle bağdaşmayan hiçbir önlem hukuki değildir⁴³.

⁴¹ TEZCAN, s. 195-196; ARSAVA, Avrupa Toplulukları Adalet Divanı, s. 118; ÇAVUŞOĞLU, s. 155-157.

⁴² ODER, s. 483-484; TEZCAN, s. 196; DÖNER, s. 119-120; ARSAVA, "Mittlerweile" s. 188-190; GEMALMAZ, s. 210.

⁴³ ABAD, *Internationale Handelsgesellschaft* kararında Birliğe özgü temel hak ve hürriyetlerin korunmasıyla *üye devletlerin ortak anayasal gelenekleri* arasında bağlantı kurmuştur. Bu hususta ABAD, Birliğe özgü temel hak ve hürriyetlerin korunmasının üye devletlerdeki temel hak hürriyetlerden bağımsız olduğunu ancak bu durumun üye devletlerin ortak anayasal geleneklerinden esinlenmesini etkilemediğini vurgulamıştır. BARNETT, s. 309, 331; GÜNDÜZ, s. 101; ARSAVA, Avrupa Toplulukları Adalet Divanı, s. 118-119; TEZCAN, s. 211; GEMALMAZ, s. 210. ABAD'na göre, bu konuda üye devletler tarafından yapılan düzenlemelerden en ileri olanı, Toplukta korunacak temel hak ve hürriyetlere ölçü oluşturmaktadır. Bu konuda Bkz. ARSAVA, Hukuk Yaratma Yetkisi, s. 16.

ABAD'ın bu konu ile ilgili vurguladığı bir başka husus da, üye devletlerin ortak anayasal gelenekleriyle sağlanan korumada Birliğin yapısı ve amaçlarının göz önünde bulundurulmasıdır. Bu itibarla, Birlik hukukunun üstünlüğü ve birliği ile bireysel hakların korunması arasında dengeli davranılması gereklidir⁴⁴.

b) İnsan Haklarının Korunması Çerçevesinde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nden Yararlanılması

(1) Birliğin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile Bağlı Olup Olmadığı Konusu

Birliğe üye olan bütün devletlerin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin tarafı olması, Birliğin AİHS'e taraf olup olmadığı sorunu gündeme getirmektedir. Doktrinde bazı görüş sahipleri; Birliğin da üye devletler gibi, AİHS ile bağlı olduğunu iddia etmektedirler. Ancak ABAD, insan haklarıyla ilgili uluslararası belgelerden esinlenebileceğini kabul etmesine rağmen, Birliğin bu sözleşmelerle bağlı olduğunu kabul etmemiştir⁴⁵.

ABAD insan haklarının korunması konusunda AİHS'i esin kaynağı olarak kabul etmiş, ancak AİHS'in doğrudan doğruya uygulamasını kabul etmemiştir. Bu çerçevede Birliğin AİHS'e taraf olması gündeme gelmiş ve ABAD'ın 2/94 sayılı görüşü ortaya çıkmıştır. ABAD 28 Mart 1996 tarihli görüşünde; "...hali hazırdaki Birlik hukuku bağlamında Birliğin AİHS'e katılım yetkisi bulunmamaktadır." şeklinde görüş bildirmiştir. ABAD'ın bu görüşüne göre: Birliğin kurucu antlaşmaları ve özellikle Avrupa Birliği Antlaşması, insan hakları alanında genel bir yetkilendirme hükmü içermediğinden Birlik AİHS'e katılamayacaktır. Birliğin AİHS'e katılımının Birlik hukuk düzeninde yapısal bir değişiklik yaratacağı göz önüne alındığında, bu yapısal değişikliğin Avrupa Birliği Antlaşması değişikliğini de gerektireceği ortadadır⁴⁶. Ancak doktrinde pek çok yazar, ABAD'ın söz konusu kararını eleştirmektedir. Bu yazarlara göre; temel itibariyle devletler düzeyinde bir yasayla taraf olunabilen AİHS'e, Birliğin taraf olması söz konusu olduğu zaman, kurucu antlaşmalarda değişiklik yapılması gerektiği yönündeki görüş anlamsızdır⁴⁷.

Birliğin AİHS ile bağlı olup olmadığı konusuyla ilgili esas önemli gelişme, 29 Ekim 2004'de Üye Devletlerin Hükümet Temsilcileri tarafından

⁴⁴ ODER, s. 484; TEZCAN, s. 212; DÖNER, s. 120; GÜNDÜZ, s. 102.

⁴⁵ ARSAVA, Avrupa Toplulukları Adalet Divanı, s. 119-120; TEZCAN, s. 213; METİN, s. 61; DÖNER, s. 122-123.

⁴⁶ KARAKAŞ, s. 48; ODER, s. 483-484; DAĞCI, s. 198; TEZCAN, s. 238-240; ÇAVUŞOĞLU, s. 176; METİN, s. 61; DÖNER, s. 122-123.

⁴⁷ TEZCAN, s. 250.

kabul edilen “Avrupa İçin Bir Anayasa Oluşturan Antlaşma” ile yaşanmıştır. Bu antlaşmayla kabul edilen Avrupa Birliği Anayasası'nın 9. maddesine göre; “*Birlik, İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması hakkındaki Avrupa Sözleşmesi'ne katılır. Bu katılma, Birliğin bu Anayasa'da tanımlandığı şekildeki yetkilerini etkilemez.*” Avrupa Birliği Anayasası, henüz yürürlüğe girmemiştir. Ancak AB Anayasası yürürlüğe girdiği zaman,⁴⁸ Avrupa Birliği AİHS'e katılmış olacak ve bu güne kadar tartışma konusu olan bu husus da çözüme kavuşmuş olacaktır⁴⁹.

(2) Adalet Divanı'nın Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni Esin Kaynağı Olarak Kullanması

ABAD, *Nold II* Kararı ile, Birliğin temel hak ve hürriyet düzeninin hukuksal kaynakları arasına *insan haklarına ilişkin uluslararası antlaşmaları* da dahil etmiş ve bu antlaşmaların insan haklarının korunmasında bir esin kaynağı olacağını dile getirmiştir. Söz konusu kararın önemi; ABAD'nın ilk kez ve doğrudan doğruya insan haklarının korunmasına yönelik bir belgeyi referans olarak kullanmasından kaynaklanmaktadır. Ancak söz konusu referans, sıradan bir yollamadan ibaret değil, ABAD içtihatlarında bir dönüm noktası niteliğindedir⁵⁰.

ABAD *Nold II* Kararı'ndan sonra, insan haklarının korunmasıyla ilgili verdiği kararlarda, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni esin kaynağı olarak kullanmış,⁵¹ bu durum Amsterdam Antlaşması'yla yapılan bir değişiklikle de

⁴⁸ Avrupa Birliği Anayasası'nın 447. maddesine göre, “*Anayasa'yı Oluşturan Antlaşma, tüm onay belgelerinin emanet edilmiş olması şartıyla 1 Kasım 2006 tarihinde veya bu şartın gerçekleşmemesi halinde, bu adımı atmaya üzere en son imza atan Ülkenin onay belgesinin verildiği tarihi izleyen ikinci ayın ilk gününde yürürlüğe girer.*”

⁴⁹ KARAKAŞ, s. 48-49; Avrupa Birliği'nin AİHS'ne katılmasıyla, Birliğin temel hak ve hürriyetlere riayetinin kendi kurumsal yapısı dışından da denetlenebilmesi mümkün hale gelecektir. Böylelikle Avrupa Birliği, temel hak ve hürriyetlere inancını ortaya koymuş ve Avrupa'da temel hak ve hürriyetlere uyulmasına katkı sağlamış olacaktır. ARSAVA, A. Fusun, Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı ve Avrupa Birliği Siyasi Kriterlerine Etkisi, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Eylül 2003, s. 34-35.

⁵⁰ GEMALMAZ, s. 211.

⁵¹ ODER, s. 483-484; TEZCAN, s. 196; DÖNER, s. 119-120; ARSAVA, “Mittlerweile”, s. 188-190; GEMALMAZ, s. 210; GÜNDÜZ, s. 101-103; TANGÖR, Burak, Avrupa Birliği'nde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, GÜİİBFD, c. 3, Bahar 2001, s. 238-241; ABAD'nın Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni esin kaynağı olarak kullandığı kararlar için “*Hauer Kararı*”,

kurucu antlaşmalarda yer almaya başlamıştır. Amsterdam Antlaşması'yla, Avrupa Birliği Antlaşması'nda yapılan değişlikle ABAD'ın AİHS'i yorumlama yetkisi kabul edilmiş ve böylelikle ABAD'ın AİHS'e gönderme yapmasıyla ilgili hukuki dayanak da çözümlenmiştir. Ancak hemen belirtelim ki; AİHS, Birlik ve ABAD açısından sadece bir referans kaynağıdır, yoksa hukuki bir bağlayıcılığı söz konusu değildir⁵².

4. Avrupa Birliği Adalet Divanı Tarafından Geliştirilen Koruma Mekanizmasının Değerlendirilmesi

ABAD, insan haklarını içtihadi yolla koruma altına almıştır. ABAD tarafından geliştirilen bu korumaya yapılan en büyük eleştiriler; korumanın sistematik olmadığı, ABAD'ın önüne gelen davalara göre korumanın bir gelişim gösterdiği ve içtihadi yolla sağlanan korumanın ABAD'ı anayasa koyucu niteliğine sokarak meşruluk sorununu gündeme getirdiği yönündedir. Söz konusu eleştirilerin önüne geçebilmenin en iyi yolu; Birliğe özgü bir insan hakları kataloğu oluşturmaktır. Böyle bir katalog, ABAD içtihatlarındaki boşlukları doldurur, sorunlar ortaya çıkmadan önce sorunları engeller ve kişilerin haklarını, Birlik kurumlarının da yükümlülüklerini bilmelerini sağlar⁵³.

Avrupa Birliği bünyesinde hazırlanan “Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı” bu eleştirileri gidermeye yönelik olarak hazırlanmış ve 29 Ekim 2004'de Üye Devletlerin Hükümet Temsilcileri tarafından kabul edilen “Avrupa İçin Bir Anayasa Oluşturan Antlaşma” ile Avrupa Birliği Anayasası'na II. Bölüm olarak ilave edilmiştir. Böylelikle Avrupa Birliği Anayasası tüm üye devletler açısından bağlayıcılık kazandığı zaman Avrupa Birliği kodifiye edilmiş bir temel haklar kataloğuna kavuşmuş olacaktır.

B. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin İnsan Haklarının Korunması Hususuna Yaklaşımı

AİHS, kurduğu sistemle insan haklarını belli bir güvence altına almıştır. AİHS'e göre; sözleşme hükümlerinin yorumlanması ve sözleşmenin taraf devletlere uygulanması AİHM'in yetkisindedir. Ancak Birlik, AİHS'e taraf olmadığından AİHM tarafından yargılanamaz.

AİHM de kararlarında bu hususu belirtmiş ve Birliğin üye devletlerin halefi olmadığını vurgulamıştır. Ancak AİHM'e göre; AİHS'e taraf olan üye devletler, Birlik hukukunun uygulamaya konulması çerçevesinde yaptıkları ulusal düzenlemelerden dolayı da Sözleşme çerçevesinde sorumludurlar. Diğer

“Peacasting Kararı”, “Johnston Kararı”, “Heylens Kararı”, “National Panasonic Kararı”, “Commission v.Germany Kararı” ayrıntılı bilgi için Bkz. ÇAVUŞOĞLU, s. 157-170.

⁵² TEZCAN, s. 184, 213-215.

⁵³ METİN, s. 38; TEZCAN, s. 220.

bir ifadeyle AİHS'e taraf olan devletler, bazı yetkilerini uluslararası örgütlere devredebilirler. Ancak bu yetki devri söz konusu taraf devletleri AİHS'e uyma yükümlülüğünden kurtarmamaktadır⁵⁴.

Konuya bu çerçevede yaklaşan AİHM, "Matthews Kararı"yla daha da ileri gitmiştir. Söz konusu Kararında AİHM, Birlik hukuku çerçevesinde kabul edilen düzenlemeleri sanki üye devletler tarafından yapılmış gibi değerlendirerek, Birlik çerçevesinde temel hak ve hürriyetlere riayet edilip edilmediğini denetleme konusunda kendisini yetkili görmüştür. Matthews Kararı'yla AİHM, AİHS'i asıl akdedenlerin üye devletler olduğunu söyleyerek, Birliğin sözleşmeye taraf olmamasından kaynaklanan engeli kolayca aşmış ve böylelikle kendisini insan hakları konusunda Birlik hukukunun en üst yargı mercii konumuna getirmiştir. AİHM, söz konusu kararıyla Birlik hukuk sistemiyle AİHS sistemi arasındaki ilişkileri açıklığa kavuşturmuş, bu çerçevede insan haklarının korunması hususunda AİHM'in Birlik hukukuna ek bir koruma sağladığını meşrulaştırmıştır⁵⁵.

IV. AVRUPA BİRLİĞİ TEMEL HAKLAR ŞARTI

A. Şartın Hazırlanma Aşamaları ve İçeriği

ABAD tarafından; Birliğin AİHS'e katılımının Avrupa Birliği Antlaşması'nda gerekli değişiklik yapılmadan mümkün olmadığını belirtilmesinin ve üye devletler arasında bu konuda gerekli anlaşmanın sağlanamamasının ardından 1999 yılının Haziran ayında yapılan Köln Zirvesi'nde Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın hazırlanması gündeme gelmiştir. Daha sonra aynı yıl içerisinde toplanan Tampere Zirve'sinde Temel Haklar Şartı'nın hazırlanması için bir konvansiyon kurulmuştur⁵⁶.

Temel Haklar Şartı'nı hazırlayacak Konvansiyon oluşturulurken şimdiye kadar görülmemiş ve oldukça farklı bir yöntem benimsenmiştir. Avrupa Birliği bünyesinde ilk kez Avrupa Parlamentosu ve Ulusal Parlamento temsilcilerinden oluşan kendine özgü bir organa, temel haklar kataloğu hazırlama görevi verilmiştir. Tampere Zirvesi'nde oluşturulan Konvansiyon 62 üyeden ve üyeler ise, dört gruptan oluşmaktadır. Ulusal Parlamentolar ve Avrupa Parlamentosu üyeleri, devlet ve hükümet başkanları, Avrupa Birliği Komisyonu tarafından atanan üyeler ile ABAD'dan iki temsilci ve biri

⁵⁴ ARSAVA, Avrupa Toplulukları Adalet Divanı, s. 120; TEZCAN, s. 228-235. Bu yöndeki AİHM kararları için Bkz. "Matthews Kararı" ayrıntılı bilgi için Bkz. TEZCAN, s. 232-233. "CM&Co Bundersrepublik Kararı" ayrıntılı bilgi için Bkz. ARSAVA, Avrupa Toplulukları Adalet Divanı, s. 120.

⁵⁵ TEZCAN, s. 233-236; KARAKAŞ, s. 51-52.

⁵⁶ ARSAVA, Temel Haklar Şartı, s. 3; TEZCAN, s. 257-258; METİN, s. 61; DAĞCI, s. 186-187.

Avrupa Birliği'nde İnsan Haklarının Korunması

AİHM'den olmak üzere Avrupa Konseyinden iki temsilci gözlemci olarak katılmıştır. Şartı Hazırlayacak olan Konvansiyon'un üyelerinin ¾'nün parlamenterlerden oluştuğu dikkate alındığında böyle bir durumun Avrupa Birliği tarihinde bir yenilik olduğu görölmektedir⁵⁷.

Avrupa Parlamentosu'nun 2 Ekim 2000 tarihinde gerçekleştirdiği "Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı Tasarısı", daha sonra Konsey tarafından 7 Aralık 2000 tarihinde Nice zirvesinde bir bildiri olarak kabul edilmiştir. Şart, bir bildiri olması nedeniyle henüz bağlayıcılık kazanmamıştır⁵⁸. Ancak Avrupa Birliği Temel Şartı'nı; Konsey, Komisyon ve Avrupa Parlamentosu imzalamış, böylelikle Şart, imzalayan kurumlar için bağlayıcı hale gelmiştir. Söz konusu kurumlar, tasarruflarında Temel Haklar Şartı'nı görmezden gelemezler. Öte yandan Şart, ABAD, açısından bağlayıcı olmamasına rağmen bir esin kaynağı niteliğindedir⁵⁹.

Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'na esas önem kazandıran husus ise; 29 Ekim 2004'de Üye Devletlerin Hükümet Temsilcileri tarafından kabul edilen ve dört bölümden oluşan Avrupa Birliği Anayasası'na II. Bölüm olarak eklenmesidir. Dolayısıyla Şart, AB Anayasası'nın yürürlüğe girmesiyle birlikte, bütün Avrupa Birliği kurumları için hukuki bakımdan bağlayıcı hale gelecektir⁶⁰.

Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın içeriği ele alındığında; bir giriş bölümü ve yedi alt başlıktan oluştuğu görölmektedir. Bu başlıklar; Onur (I. Bölüm), Özgürlükler(II. Bölüm), Eşitlik(III. Bölüm), Dayanışma(VI. Bölüm), Vatandaşlık(V. Bölüm), Adalet (VI. Bölüm) ve Genel Hükümlerdir(VII. Bölüm). Şart'ın maddeleri incelendiğinde ise; kişisel, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel haklara Temel Haklar Şartı'nda yer verildiği görölmektedir⁶¹.

⁵⁷ METİN, s. 61; ARSAVA, Temel Haklar Şartı ve Siyasi Kriterlerine Etkisi, s. 34-35; TAŞDEMİR, H., DEMİR, H., Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı, Ankara Üniversitesi Avrupa Çalışmaları Dergisi, c. 2, Güz 2002, s. 90-91; ÇAĞLAR, s. 23-24.

⁵⁸ METİN, s. 54; DÖNER, s. 125; BÜYÜKÇINAR, s. 254.

⁵⁹ ARSAVA, Temel Haklar Şartı, s. 16-17; TEZCAN, s. 260; METİN, s. 61-62.

⁶⁰ KARAKAŞ, s. 52, 56; Avrupa Birliği Anayasası'na II. Bölüm olarak eklenmeden önce, bu konuyla ilgili yaşanan gelişmeler için Bkz. ARSAVA, Temel Haklar Şartı ve Siyasi Kriterlerine Etkisi, s. 43-44.

⁶¹ KARAKAŞ, s. 53-54; METİN, s. 47-49; DÖNER, s. 125; TEZCAN, s. 261-263; ODER, s. 496; TAŞDEMİR, H., DEMİR, H., s. 95; ARSAVA, Temel Haklar Şartı, s. 5; ARSAVA, Temel Haklar Şartı ve Siyasi Kriterlerine Etkisi, s. 31-34; TEZCAN D., ERDEM M., SANCAKDAR O., Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu, Seçkin Yayınları, Ankara 2002, s. 25-26.

B. Şartın Değerlendirilmesi

Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı, temel hak ve hürriyetleri sistematik hale getirmesi sebebiyle, kişilerin hak ve hürriyetlerinin tanınmasını ve geçerli hale getirilmesini kolaylaştırmakta ve bunun bir sonucu olarak da insan haklarının koruma seviyesini yükseltmiş olmaktadır⁶².

Temel Haklar Şartı, yeni bir takım haklar ortaya koymaktan ziyade şimdiye kadar mevcut olan temel hak ve hürriyetleri tek bir belgede toplamıştır. Esas itibarıyla Temel Haklar Şartı'nı hazırlayan Konvansiyondan da, bu şekilde bir düzenleme yapması beklenmiştir. Beklentilere uygun olarak Temel Haklar Şartı'nı oluşturan Konvansiyon, Şart'ı hazırlarken belli bazı kaynaklardan yararlanmışır. Söz konusu kaynaklar:

- 1) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi,
- 2) Üye Devletlerin Ortak Anayasal Gelenekleri,
- 3) Avrupa Sosyal Şartı ve İşçilerin Temel Sosyal Haklarıyla İlgili Topluluk Şartı
- 4) Avrupa Konseyi ve Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Çalışma Örgütünün Değişik Sözleşmeleri,
- 5) AİHM ve ABAD İçtihatlarıdır⁶³.

Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı 52. maddesinin 3. fıkrası; Şart ile AİHS arasındaki ilişkiyi düzenlemiştir. Söz konusu maddeye göre; AİHS ile garanti altına alınan bir hakkı Temel Haklar Şartının da içermesi durumunda, AİHS'de buna verilen anlamın aynı şekilde Şart bakımından da geçerli olacağı belirtilmiştir. Öte yandan Birlik Hukukunun Temel Haklar Şartı'na göre daha kapsamlı koruma sağlaması durumunda; Birlik Hukuku kurallarının uygulanacağı hususu da 52. maddede vurgulanmıştır⁶⁴.

V. SONUÇ

Başlangıçta ekonomik bir Birlik olan Avrupa Birliği, gün geçtikçe siyasal birliğe doğru giden bir yapılanma içerisine girmiş ve bu yapılanma içerisinde insan hakları konusu zamanla önemini arttırmıştır. Bu çerçevede, Avrupa Birliği Hukuku'nda kurucu antlaşmalarda yapılan revizyonlar ve ABAD'ın yargısal uygulamaları sonucunda insan haklarına yer verilmiştir.

⁶² METİN, s. 62; TEZCAN, s. 264.

⁶³ METİN, s. 47; TEZCAN, s. 265-266; TAŞDEMİR, H., DEMİR, H., s. 95,99.

⁶⁴ KARAKAŞ, s. 49; TEZCAN D., ERDEM M., SANCAKDAR O., s. 26; ARSAVA, Temel Haklar Şartı ve Siyasi Kriterlerine Etkisi, s. 39; TEZCAN, s. 267; DÖNER, s. 127128

Avrupa Birliği'nde İnsan Haklarının Korunması

Avrupa Birliği'nde insan haklarının korunması hususunda, ABAD'ın yargısal uygulamaları oldukça önemli bir yere sahiptir. ABAD, başlangıçta insan haklarının korunması hususunda kendini yetkili görmemiş ve insan haklarına herhangi bir gönderme yapmamıştır. Ancak daha sonra ABAD; Alman ve İtalyan Anayasa Mahkemeleri'nin verdiği kararların, Birlik hukukunun üstünlüğüne karşı bir risk oluşturması nedeniyle Avrupa Birliği Hukuku'nda insan haklarının korunmasını içtihatlarıyla sağlamıştır.

ABAD'ın içtihadi yöntemle yaptığı bu koruma zamanla eleştiri konusu olmuş ve doktrin tarafından çeşitli alternatifler sunulmuştur. Doktrin tarafından içtihadi yolla gerçekleştirilen bu korumaya karşı sunulan alternatiflerden birincisi; Birliğe özgü bir insan hakları kataloğu oluşturmaktır. Böyle bir katalog, ABAD içtihatlarındaki boşlukları dolduğu gibi, sorunları da henüz ortaya çıkmadan engeller. Ayrıca Kişilerin haklarını, Birlik kurumlarının da yükümlülüklerini bilmelerini sağlar ve ABAD'a yazılı bir metin sunar. Böylelikle kişiler kendilerini hukuki güvenlik içerisinde hissederler. Bütün bunlara ilaveten hazırlanacak böyle bir katalog, ABAD'ın vermiş olduğu kararların değerlendirilmesinde ve eleştirilmesinde de somut bir ölçü teşkil eder.

İçtihadi yolla gerçekleştirilen korumaya karşı sunulan ikinci alternatif; Avrupa Birliği'nin AİHS'e katılmasıdır. ABAD, Doktrinde bu konuda yapılmış uzun tartışmalardan sonra Antlaşma değişikliğine gidilmeden bunun mümkün olmayacağını belirtmiştir.

Doktrin tarafından sunulan her iki alternatif de zamanla uygulamaya aktarılmaya çalışılmıştır. Bu konuda ilk gelişme; Birliğe özgü bir temel hak ve hürriyetler kataloğu niteliğinde olan Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın kabul edilmesiyle yaşanmıştır. Ancak, Şart'ın üye devletler açısından bağlayıcı nitelik taşınamaması, doktrin tarafından yapılan eleştirilerin tam olarak hayata geçirilemediği sonucunu ortaya çıkarmıştır. Konuyla ilgili İkinci ve esas önemli gelişme ise, 29 Ekim 2004 tarihinde kabul edilen Avrupa Birliği Anayasası ile gerçekleştirilmiştir. Avrupa Birliği Anayasası ile Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı, Anayasa'ya II. Bölüm olarak ilave edilmiş, böylelikle Şart'ın bağlayıcılığı konusunda önemli bir adım atılmıştır.

Anayasa ile getirilen diğer önemli düzenleme de ise; Avrupa Birliği'nin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine katılması öngörülmüştür. Anayasa'nın getirdiği bu düzenlemelerle, doktrin tarafından öne sürülen görüşler yönünde çok önemli gelişmeler sağlanmıştır. Ancak Avrupa Birliği Anayasası'nın getirdiği söz konusu düzenlemeler henüz yürürlüğe girmemiştir. Söz konusu düzenlemeler yürürlüğe girdiği zaman bu gelişmeler uygulamaya aktarılmış olacaktır. Anayasanın yürürlüğe giriş tarihini düzenleyen 447. maddesine göre, "Anayasa'yı Oluşturan Antlaşma, tüm onay belgelerinin emanet edilmiş olması şartıyla 1 Kasım 2006 tarihinde veya bu şartın

GÜMÜŞ

gerçekleşmemesi halinde, bu adımı atmak üzere en son imza atan Ülkenin onay belgesinin verildiği tarihi izleyen ikinci ayın ilk gününde yürürlüğe girecektir.”